

УДК: 338.1:21/29
Примљено: 11. август 2008.
Прихваћено: 2. септембар 2008.
Оригинални научни рад

Српска политичка мисао
број 3/2008.
год. 15. vol. 21.
стр. 151-160.

Мирољуб Јевтић,
Факултет политичких наука, Београд

УТИЦАЈ КОНФЕСИОНАЛНИХ ЧИНИЛАЦА НА НАЦИОНАЛНЕ ЕКОНОМИЈЕ¹⁾

Поред многих других чинилаца који су утицали и утичу на развој појединих националних економија и социјалну политику веома је важан и онај који припада роду верских. О утицају религија на друштвени политички живот не треба посебно говорити. Један од најпознатијих религиолога 20. века Мирча Елијаде је казао једном: „Без религије историја је само пепео“.²⁾ А како је и економија неодвојиви део историје, барем кад се ради о прошлости, онда је јасно да је мање више ова оцена важна и за економију³⁾. Та чињеница која овде има наглашени акценат на прошлост важи итекако и данас. И то не само за друштва која се рачунају као споредна у односу на она где се одвијају главни економски токови, већ и на саме земље Запада где је секуларизам највидљивији. Пре свега секуларизам који смо споменули јесте једна од одлика Запада. Али он није ни издалека тако присутан у организацији западних друштава као што неки мисле. Узмимо нпр. Велику Британију која важи за једну од колевки парламентарне демократије. Према важећој легислативи у тој земљи је у лику краља сконцентрисана и световна и верска власт. Краљ тј. краљица, данас је истовремено и поглавар државе и поглавар владајуће англиканске цркве.⁴⁾ Значи она је

1) Овај рад је рађен у оквиру пројекта 149006 Д, који финансира Министарство науке Србије

2) Овде цитирано према: Le monde orthodoxe, pouvoir et nation, *Geopolitique, revue de L'Institut international de geopolitique*, јесен, 1994. стр. 3, Париз

3) Shanthikumar Hettiarachchi, Investing in the 'Faithful Capital' as a means to Social change and Political Imagination. British context with some global implications, *Политикологија религије*, бр.1/2008, год. II, Београд

4) О томе видети нпр. *The Study of Anglicanism*. SPCK, London, 1993; *The Anglican Tradition, A Handbook of Sources*, SPCK, London, 1991; Oliver O'Donovan, *On the 39 Articles*,

оно што је папа за римокатолике или патријарх за православне. Са те тачке гледишта види се да Британија није секуларна земља, јер религија није одвојена од државе. Напротив она је са њом чврсто спојена. Енглеска црква је државна/*established*/. Краљ именује надбискупе, епархијске или дијацезалне бискупе и декане-старешине катедрала. Без одлуке парламента не може бити црквеноправних измена, па чак ни оних која се тичу богослужења. У Горњем дому енглеског парламента седе 24 бискупа. Краљицу крунише кантерберијски надбискуп итд.

На основу свега реченог види се колико је идеја о секуларизму, за коју се верује да је доследно изведена у земљама западне Европе, уствари непотпуна. А све то се посебно да видети из податка да је религија веома битно утицала и на неке државе за које сматрамо да су сасвим одвојиле веру од политике и уставног уређења. То је посебно случај са САД. Мада је I Амандманом на Устав САД утврђено да да Конгрес неће дозволити стварање државне религије,⁵⁾ и мада је што се легислативе тиче секуларизам доследно изведен, сви аутори који познају САД веле да нема ни једне земље на свету где је хришћанство толико утицало на друштвени и политички живот⁶⁾. Као доказ томе наводимо речи великог француског политичара и теоретичара Алексиса де Токвила који је казао: „Не постоји друга држава у свету где хришћанска религија у таквом степену влада душама људи као у Сједињеним државама“.⁷⁾ А енглески прозаиста и путописац Честертон је рекао још важнију ствар: „САД је једина држава на свету која је основана на вероучењу... Декларација / о независности прим. М.Ј / осуђује анархизам али подразумева и осуду атеизма, јер је у њој јасно указано на највиши ауторитет – творца“⁸⁾. Према томе ако религија у овој земљи, доследно изведеног секуларизма толико утиче на политику, више је него јасно да се то односи и на социјалну политику. Начин на који се то остварује најбоље показује формулација коју је изрекао политиколог религије из те земље Кенет Волд који вели: „Устав је јасно утврдио секуларну државу или секуларну владу, али чинећи тако, није било намере да се религија спречи да има утицај на друштво

Paternoster press, Carlile, 1993.

5) *The Universal Almanac*, 1997, Kansas City, стр. 59.

6) Miroљub Jevtic, *Position of President and Religion within Political System of USA*, Политикологија религије, 2/2007. Београд

7) Tocqueville A, *Democracy in America*, Њујорк, 1966, стр. 268, овде цитирано према Јаковљев Н.Н, Религија в Америке 80-тих, Москва, 1987, стр. 10.

8) Chesterton G, *What I Saw in America. The Man was Chesterton*, Њујорк, 1954, стр. 188, овде цитирано према Јаковљев, исто, стр. 19.

уопште и посебно на политику. Управо су религијске идеје имале снажан утицај на сам Устав и на политички систем кој је тако створен. Религијске идеје су имале снажан утицај на различите покрете, укључујући и онај који је довео до укидања ропства и на унапређење грађанских права. Религијске институције остају важно место где се народ учи грађанским нормама⁹⁾. Тако овај савремени политиколог религије потврђује оно што су давно пре њега о САД и религији у њима рекли такви умови какав је поменути Токвил.

Све то јасно указује на степен повезаности религије и политике и религије и друштва уопште у тој, сада најразвијенијој, земљи света. А можемо онда да замислимо какве је последице религија имала и има у оним државама где религија никада није изгубила, па чак ни водила борбу са секуларизмом. Јер је њено место у друштву било и остало неприкосновено какав је нпр. исламски свет. Тамо ни дан данас ни једна политичка одлука не може бити донета без сагласности верских ауторитета било да се то јавно истиче или да се подразумева. Све те земље имају ислам као извор идеологије и легитимитета и заснивају се на уврењу да владари владају у име ислама и циљева који су обавезно есхатолошки.¹⁰⁾

Ако свесни претходно изнетних чињеница обратимо пажњу на онај део друштва који се бави производњом тј. економијом и покушамо да укажемо на могућу везу између конфесија и на њима заснованих култура на одређене националне економије моћи ћемо без посебне анализе да видимо једну јасно истакнуту чињеницу. Пратећи економску развијеност и друштвено богатство мерено научно утврђеним мерама видећемо следећу ствар. Географска распрострањеност економски развијених нација поклапа се са доминантним присуством једне религије. И обратно економска неразвијеност је присутнија тамо где су друге религије доминантније.

Основно питање које се овде поставља јесте да ли постоји веза између ова два феномена и ако постоји у чему се она састоји и види? Пре него што пређемо на одговор на ово питање ваља нам да покажемо да ли је ова наша констатација тачна или није. Па шта нам у складу са постављеним питањем говори економска географија? Најразвијеније економије у томе смислу су економије где је доминантан протестантски дух. То су САД, Велика Британија, Немачка, Шведска, Норвешка, Данска, Холандија, Швајцарска. Све

9) Цитирано према Separation and interaction: Religion and politics in the United States, у *U.S. Society and values*, Electronic journal of the U.S. Information Agency vol. 2. str. 16.

10) О томе видети у: Јевтић Мирољуб, Ислам као извор идеологије и легитимитета у савремени политичким системима, У *Архив за правне и друштвене науке*, Београд, бр. 4/1989.

су ово земље са претежно протестантским становништвом, или су протестанти играли доминантну улогу у политичком и економском животу какав је случај са Немачком.¹¹⁾ Нема у овом блоку много римокатоличких земаља једина од њих је Француска и далеко мање Белгија и Аустрија. Све остале значајне римокатоличке земље какве су Италија, Штанија итд. су мање развијене.

Нормално имајући у виду да се у последњих неколико деценија Италија значајно приближила овој првој најразвијенијој групи. Али не смемо заборавити да се овде не говори о тренутном стању већ се имају у виду дуготрајни економски и политичких процеси. А у њима је Италија далеко заостајала за овим горе поменутих земљама. Осим ових земаља ту сада спада и Јапан. Који је посебно важан изузетак јер је он, не само непротестантска већ и нехришћанска земља. То је посебно важан доказ да религијаска припадност и економска развијеност нису у директној вези, тачније да припадност одређеној вери не мора обавезно да значи и одређен степен развоја, али и да одређени чиниоци који постоје у појединим религијама стварају претпоставке за одређену економску базу и културу уопште.

Ово није ништа посебно ново, познати социолог религије Макс Вебер је у свом делу „Протестантска етика и дух капитализма“ показао да постоји веома важна веза између ова два елемента који су омогућили нагли развој САД. Посебно је важно да на протестантску етику у САД утицала калвинистичка верзија протестантизма, која је за инспирацију имала Калвинову заједницу у Женеви. Није зато случајно да су највећу моћ у САД имале верске заједнице проистекле из калвинизма, какви су нпр. презвитеријанци. То се посебно види из податка да је од 42 председника који су до Џорџа Буша млађег владали САД, 7 припадало овој верској заједници, а презвитеријанаца у САД има само 2,6% у укупној маси становника ове велике земље.¹²⁾

Објашњавајући везе између економског развоја и протестантске етике Макс Вебер даје недвојбено много примера из којих се може видети снажан утицај протестантизма на економију. Као посебно карактеристичну ваља поменути епизоду кад он путујући возом среће човека који му се представља као трговац и каже којој верској заједници припада. Вебер изненађен том чињеницом пита откуда да се таква информација даје приликом куртоазног представљања, а трговац му каже да је, што се њега тиче, избор вере лична

11) Верски састав становништва ових земаља видети у нпр. *The Universal Almanac*, исто

12) *The Universal Almanac*, исто, стр. 242 и 89.

ствар, али да је припадност религиозној заједници нешто друго. Јер иза њега она стоји својим ауторитетом. И гарантује да ће све кредите које он негде узме она платити ако њен члан доживи банкрот.¹³⁾

Ако се подсетимо да је реформација која се родила у сукобу са римокатоличким клерикализмом омогућила процват науке и технике није онда неразумљиво што је тамо где се наука и техника развила развила и економија. Парна машина, локомотива, телефон све то су производи протестантских земаља. Њима у стопу ишла је Француска где је римокатолички клерикализам спутан у име секуларног уређења државе. За разлику од тога тамо где није извршен такав процес какав је случај са Шпанијом и Португалом није било ни привредног развоја.

Слична је ситуација и са православним светом. Имајући у виду чињеницу да је највећи број православних земаља био под влашћу муслиманских Османлија оне не могу бити узете у обзир у овој анализи. Али је зато могуће разматрати случај најзначајније и највеће православне нације – руске. Руски просперитет се такође везује за реформе које је извршио руски цар Петар Велики. Он је у реформама које је спроводио за противника имао и цркву. Она се противила новинама које је цар уводио из Европе.¹⁴⁾

То је посебан доказ да су реформе које је протестантска Европа до тада била увела биле неопходан услов за развој и осавременавање Русије.

Слична је ситуација и са осталим великим светским религијама. Утицај будизма на привредни развој изучавало је много научника. Посебно поменути Вебер. Увиђајући да привредни развој будистичких земаља био на нижем ступњу него што је то био развој земаља Европе аналитичари су покушавали да дају објашњење чији је смисао у томе да се види има ли везе између ових двеју чињеница. Ако нпр. узмемо податак да су пример за спасење у будизму, било у тхеравада било у махајане варијанти¹⁵⁾ припадници свештеничког реда сангхе, а њихов принцип живота је сиромаштво. Онда је јасно да је такав начин понашања морао да остави утисак на друштво. Са те тачке гледишта то се морало одразити на при-

13) Више о томе у Вебер Макс, Протестантска етика и дух капитализма, Свјетлост, Сарајево, више о томе

14) Видети нпр. Устрилов Н. Историја царствованија Пјотра Великог, 1-4 Санкт-Петербург, 1858-63.

15) О будизму више видети у Тревор О Линг, *Речник будизма*, Геополитика, Београд, 1998.

вредни живот и развој. Али са друге стране било је јасно да сангха мора да живи, а како је живот посвећен молитви смањивао време потребно за рад који би обезбедио преживљавање, то је милостиња била важан извор прихода саме сангхе. Зато је било јасно да милостињу могу давати само они који имају. И да ће више моћи да дају они који имају више, дакле богати. Зато је однос према раду и профиту у будизму морао да се тражи негде између ова два захтева. „Индијска и будистичка традиција никада нису доводиле у питање нужност стицања богатства, јер милосрђе и монаси зависе од њега... Будисти верују да давање милостиње и поклона ствара заслуге и велики део уштеђевине троши на дане/дана=поклони/ и храмове радије него да се поново инвестира у привредно предузеће, као у модерном рационалном капитализму. То нас подсећа на европски средњи век када је знатан део акумулације капитала био усмерен на изградњу величанствених цркава“¹⁶⁾

Ово објашњење можда помаже да се схвати веза између мање привредне развијености будистичких нација од оне која је видљива код протестантских и римокатоличких каква је Француска. Уосталом захваљујући техничким предностима Запада велики број будистичких земаља био је у колонијалном положају у односу на хришћанску Европу. Нпр. Сри Ланка и Бурма као британске а Вијетнам и Кампучија као француске колоније. Истовремено то можда помаже да се схвати зашто је средњовековна Европа у чврстом загрљају римокатолицизма била далеко неразвијенија неголи касније када се тих веза ослободила.

Оно што је посебно важно за привредни развој и утицај верских чинилаца на националне економије будистичких нација јесте податак да, како наводи аналитичар и истраживач будизма Тамбиах, : “приватна акумулација својине и трговине /су/ увек биле подцењивање јер значе претерани лични интерес, грамзивост и експлоатацију, и кад он истиче осуде крупног бизниса и приватног сектора од стране савезних чиновника из Делхија, он се дотиче једног веома важног проблема. Међутим то што они заиста осуђују је рационална капиталистичка предузимљивост у Веберовом смислу те речи зато што она поново инвестира или извози своје профите, а не даје их у добротворне сврхе“¹⁷⁾. Ту углавном леже неки од могућих одговора различитог утицаја будизма на националне економије држава где ова религија чини већину од оног који је имао и има протестантизам.

16) Цитирано према Андреас Е. Бус, *Макс Вебер и Азија*, Градина, Ниш, 1994, стр. 25

17) Исто, стр. 24

Посебно важан пример утицаја религијског фактора на неку националну економију јесте кинески конфучијанизам. Да ли је он уопште религија или није? Како вели познати руски религиолог Васиљев: „У конкретним условима кинеског царства конфучијанство је имало улогу основне религије, вршило је функцију званичне државне идеологије“.¹⁸⁾ Према томе ту нема никакве дилеме за Васиљева, а са тим се слажу и остали религиолози¹⁹⁾ да је ова друштвена етика добила форму религије у Кини. А како је она била званична државна идеологија то је нормално да утицала на читав друштвени живот самим тим и на привредни.

Основни утицај на кинеску историју конфучијанизам је извршио кроз неговање култа заједнице. Тиме је појединац био подређен заједници. А то је развило породицу, развило култ пронаталитетне политике што је од Кинеза створило бројну нацију. Та нација је неговала идеал заједнице и жртвовала се за њу. За последицу то је имало социјалну стабилност која је ублажавала социјалне револуције и чувало стабилност поретка. Све то се одражавало на привредни развој. Док је постојала слична религијска структура у Кини као и на Западу Кина је успевала да држи корак. Али када је на Западу почео да niche капитализам Кина није могла да му парира. По Веберу основни узрок немогућности развоја капитализма у Кини лежи у снажно развијеном бирокуратском апарату. Док је у ранијој историји служио као фактор стабилности, истовремено је био и препрека потребним променама које је тражио капитализам. А то је условило релативно заостајање.²⁰⁾ Истовремено данашња модернизација Кине, која показује велику развојну снагу и потенцијале, да буде реални такмац САД као да има за последицу прилагођавање конфучијанизма модерном времену. То утиче да Кина усвајајући оно што јој треба остаје довољно кинеска и иде путем којим је у 19. веку кренуо и Јапан који је остварио привредно чудо под жезлом своје шинто-религије.

За крај ове анализе ваља погледати утицај ислама на националне економије исламских земаља. Веома је важно да према учењу ислама, он има свој финансијски систем.²¹⁾ Те да стога прави исламски систем мора подразумевати и постојање исламског привредног система. Шта је основна карактеристика овог система у односу на системе који су доминантни на западу? То је пре свега

18) Васиљев Л.С, *Историја религија истока*, Београд, 1987, стр. 241.

19) Тревор О Линг, исто,

20) Андреас Е. Бус, исто, стр. 87.

21) Препород, исламске информативне новине, Сарајево, 15.01.1991, стр. 20.

систем банкарства који подразумева одсуство камате у банкарским трансакцијама. То значи да се зарада може остваривати поделом заједничке добити приликом трговачких послова, али прави муслиман не би смео да даје новац под интерес.²²⁾ Како је у исламу Кур'ан основни извор законодавства и израз божје воље постаје јасно да би кршење ове воље значило паклене муке. О камати Куран вели: „Они који се каматом баве дићи ће се као што ће се дићи онај кога је додиром шејтан избеумио, зато што су говорили: Камата је исто што и трговина. А Аллах је дозволио трговину, а забранио камату. Ономе до кога доспе порука Господара његова-па се окани, његово је оно што је прије стекао, његов случај ће Аллах рјешавати, а оне који опет то учине – биће становници цехенема, у њему ће вјечно остати“²³⁾

На основу овога ајета/целовита мисао у Кур'ану/ види се да је камата забрањена. Зато се економски системи нације које имају муслиманску већину све више залажу за забрану камата. А у неким државама то је већ урађено.

За сам крај текста ваља рећи следеће. Видљиво је да је религијска компонента снажно утицала на економске системе различитих нација и националне економије. Стога овај мали прилог има за циљ да укаже на важност овога чиниоца. А нека будућа истраживања треба да дају већи простор овоме феномену, да би сазнања о утицају конфесионалних чинилаца на поједине економске системе била систематичнија.

Литература:

- Бус А. Е. *Макс Вебер и Азија*, Градина, Ниш, 1994.
- Васиљев Ј.С, *Историја религија истока*, Београд, 1987.
- Вебер М, *Протестантска етика и дух капитализма*, Свјетлост, Сарајево.
- Јаковљев Н.Н, *Религија в Америке 80-тих*, Москва, 1987.
- Кур'ан*, Сарајево, 1984. превод Бесима Коркута
- Le monde orthodoxe, pouvoir et nation, *Geopolitique, revue de L'Institut international de geopolitique*, Париз
- Линг Т.О, *Речник будизма*, Геополитика, Београд, 1998.
- O' Donovan O, *On the 39 Articles*, Paternoster press, Carlile, 1993.
- *Политикологија религије*, (Часопис) Центар за проучавање религије и верску толеранцију Београд
- *Препород*, исламске информативне новине, Сарајево
- *The Anglican Tradition, A Handbook of Sources*, SPCK, London, 1991.

22) Кур'ан, II, 275, Сарајево, 1984. превод Бесима Коркута

23) Исто,

- *The Study of Anglicanism*. SPCK, London, 1993.
- *The Universal Almanac*, 1997, Kansas City
- Устрилов Н. *Историја царствованија Пјотра Великог*, 1-4 Санкт-Петербург, 1858-63.
- *U.S Society and values*, Electronic journal of the U.S. Information Agency

Резиме

Многи чиниоци утичу на развој и стање националних економија. Да би се економска ситуација неке земље могла разумети потребно је да сваки од тих чинилаца буде анализиран и утврђено његово место у утицај на економско стање земље. Један од важнијих чиниоца међу онима који утичу на економски развој јесте и конфесионални. Конфесије, односно религије, имају за циљ комплетно уређење друштва у складу са својим принципима. Јасно је да то подразумева и економију. Ако се пође од тог критеријума и изврши преглед економске слике планете видеће се неке занимљиве чињенице. Најочигледнија је да се највиши степен економског развоја остварио у земљама са протестантском културом. Тачније речено са калвинистичким усмерењем као делом протестантизма. Све остале религијске заједнице су оствариле далеко мањи привредни развој. Или су привредни развој подигли до завидног нивоа веома скоро. Уз примену принципа који су никли на тлу народа протестантске, пре свега калвинистичке традиције.

Кључне речи: религија, привреда, развој, протестантизам, капитализам

Miroljub Jevtic INFLUENCE OF CONFESSIOAL FACTORS ON NATIONAL ECONOMIES

ABSTRACT

Lot of factors work upon development of national economies. In order to understand economic position of one nation we have to analyse each of those factors and we have to deduce its influence on economic position of the nation. Among important factors is religious one. Religions have as their goal reorganization of entire society in accordance with their principles.

It stands to sense that this include economy to. In term of this if we give a look at planet we will conclude that economic development

is highest in the countries with protestant culture. More precisely in the Calvinist countries. All others religious communities have lesser economic development. Or they expanded their economies in near past, using calvinist principles.

Keywords: religion, economy, development, protestantism, capitalism